

W POSZUKIWANIU ŹRÓDEŁ
BIAŁORUSKIEJ TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

АНЖЭЛА М. МЕЛЬНИКАВА, *Нацыянальна-светапоглядныя каардынаты беларускай літаратуры першай трэці XX стагоддзя*, Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2016, 214 с.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh2019.67.7-16>

Wydana w 2016 roku nakładem wydawnictwa Homelskiego Uniwersytetu Państwowego monografia Andżeli Mielnikawej wpisuje się w nurt badań komparatystycznych, sytuujących się na pograniczu literaturoznawstwa, socjologii i historiozofii. W centrum zainteresowania Badaczki znajduje się białoruska literatura pierwszego trzydziestolecia XX wieku, analizowana w kontekście uobecniających się w niej zagadnień tożsamościowych, mentalnościowych, historiozoficznych¹.

Okres ten to w literaturze i kulturze białoruskiej czas intensywnych poszukiwań twórczych, znaczących osiągnięć artystycznych, sygnowanych nazwiskami wybitnych krytyków literackich, pisarzy i poetów, m.in.: Wacława Łastouskiego, Maksima Bahdanowicza, Zmitroka Biaduli, Maksima Hareckiego, Michasia Zareckiego, Uładzimira Żyłki czy Kuźmy Czornego. Poprzez zwrot do ich twórczości i myśli krytycznej Autorka próbuje zrekonstruować proces kształtowania się myśli narodowej (w szerokim jej rozumieniu): „... сёння перад айчынным літаратуразнаўствам стаіць задача больш поўнага, канцэптуальнага даследавання як маральна-філасофскага, этычнага аспекту мастацкіх твораў, так і нацыянальна-светапоглядных каардынат прыгожага пісьменства” (s. 7).

---

¹ Warto podkreślić, że ważnym punktem odniesienia dla A. Mielnikawej jest monografia Stefani Andrusiw, przybliżająca podobne zagadnienia na materiale literatury ukraińskiej. Zob. С. АНДРУСІВ, *Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років XX ст.*, Тернопіль: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000.

Recenzowana monografia składa się z wprowadzenia, sześciu rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii. Taka struktura pracy pozwala na szeroką i kompleksową egzemplifikację tytułowego zagadnienia oraz zachowanie przejrzystości dyskursu oscylującego wokół konkretnego, zarysowanego w tytule każdego rozdziału, problemu badawczego.

Rozdział I – *Teoretyczne aspekty problemu (Тэарэтычныя аспекты праблемы)* – stanowi metodologiczną podbudowę dla analiz podjętych w kolejnych rozdziałach monografii. Odwołując się do prac poświęconych problematyce tożsamości narodowej, narodowej samoidentyfikacji, Autorka szczegółowo nakreśla złożoność i wielopłaszczyznowość tych zagadnień, a także ukazuje odmienne stanowiska badawcze, prezentujące te kwestie (W. Pazniakou, A. Ancipienka, K. Michalski, W. Bułhakou). Największy użytek dla powziętej koncepcji widzi w pracach teoretycznych Rolanda Barthesa², do których będzie odwoływać się w swoich analizach. Autorkę interesuje także to, w jaki sposób, za pomocą jakich narzędzi i zabiegów artystycznych problematyka narodowa uobecnia się w wybranych utworach literatury białoruskiej. Poprzez analizę tekstów krytycznych W. Łastouskiego, M. Bahdanowicza, M. Hareckiego, A. Łuckiewicza, A. Adamowicza, S. Pałujana, A. Babareki, F. Kunczewicza i in. Mielnikawa dowodzi, że białoruskie literaturoznawstwo uczyniło już bardzo wiele dla zbadania specyfiki narodowej literatury białoruskiej: „Як бачым, беларускім літаратуразнаўствам дастаткова шмат зроблена ў асэнсаванні нацыянальнай спецыфікі беларускай літаратуры. Вывучана яе тыпалогія, акрэслены яе характэрныя рысы, найперш арганічнае спалучэнне лірычнага, пачуццёвага і быццёвага (якое адначасова выступае як Быццёвае) (s. 30). Dostrzega też liczne problemy, które dotychczas nie stanowiły przedmiotu pogłębionych studiów historycznoliterackich.

Rozdział II – *Konceptualizacja problematyki narodowościowej w krytyce i publicystyce pierwszego trzydziestolecia XX wieku (Канцэптуалізацыя нацыянальнага ў крытыцы і публіцыстыцы першай трэці XX стагоддзя)* – stanowi w gruncie rzeczy kontynuację zagadnień poruszonych w poprzednim rozdziale. Na podstawie gruntownej analizy najbardziej znaczących tekstów krytycznych i publicystycznych pierwszego trzydziestolecia XX wieku, m.in. A. Łuckiewicza (*Наш культурны рост*), M. Bahdanowicza (*На беларускія тэмы, Беларускае возрождзене, За сто лет, Кароткая гісторыя беларускай пісьменнасці да XVI стагоддзя*), Z. Biaduli (*Купальская ноч, Святло, Чакайце сваіх*), U. Samojuły (*Гэтым пераможцам: нарысы крытычнага*

---

² Р. БАРТ, *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*, пер. з франц. Г.К. Косикова, Москва 1994.

антымізму), J. Losika (*Родная мова і яе значэнне*), A. Cwikiewicza (*Аб аргументах ад роздуму і аб аргументах ад сэрца*) Autorka dochodzi do wniosku, że zawarte w nich idee narodowe i tożsamościowe miały fundamentalne znaczenie w procesie kształtowania się jednostki świadomej swojej tradycji, języka, kultury, historii: „Дзеячы нацыянальна-адраджэнскага руху на першае месца паставілі пытанне пра станаўленне беларуса як суб’екта гісторыі, далучэнне народа да вопыту нацыянальнай гісторыі, абуджэння гістарычнай памяці” (s. 65).

Autorka bada je także z perspektywy kolonialnej, która na tym etapie rozwoju literatury białoruskiej jest przecież silnie obecna, a która uwidacznia się w częstym wykorzystywaniu toposu ojczyzny (i to nie tylko ojczyzny małej, rodzinno-domowej, ale i dużej, może nie tyle państwowej, ile narodowej), ukazywaniu Białorusi jako kraju „pomiędzy” Wschodem i Zachodem (doskonałą literacką realizację tego motywu odnajdujemy w dramacie *Tutejsi* (*Тутэйшыя*) Janka Kupały, do którego białoruscy publicyści tak często nawiązywali), czy wreszcie w samym motywie granicy (kulturowej, narodowej, państwowej).

W rozdziale III – *Artystyczny model bytu narodowego w prozie białoruskiej pierwszego trzydziestolecia XX wieku* (*Мастацкая мадэль нацыянальнага быцця ў беларускай прозе першай трэці XX стагоддзя*) – Mielnikowa kieruje swoją uwagę na aspekt mitopoetyckości, który w rzeczywistości warunkuje czy określa narodowość. Sama koncepcja mitu i jego rozumienie jest zgodne z koncepcją R. Barthesa, sformułowaną w słynnej *Mitologii*. Autorka zaznacza bardzo wyraźnie, że na formowanie się białoruskiej mitologii narodowej znaczący wpływ miały ukazujące się na początku XX wieku publikacje – *Labirynty* (*Лабірынты*) i *Krótką historia Białorusi* (*Кароткая гісторыя Беларусі*) Wacława Łastouskiego, teksty prozatorskie Maksima Hareckiego (m.in. *Liryczne śpiewy* (*Лірныя спевы*)), poemat *Nowa ziemia* (*Новая зямля*) i trylogia *Na rozstajach* (*На ростанях*) Jakuba Kołasa (wł. Kanstancina Mielkiewicza), dramat *Tutejsi* Janka Kupały, powieść *Ścieżki-dróżki* (*Сцежкі-дарожкі*) Maksima Zareckiego czy proza Kuźmy Czornego (zwłaszcza *Пошукі будучыні* i *Млечны шлях*). Wiele miejsca w tej części monografii Mielnikawa poświęciła także kategorii Innego³. Umiejętność rozpoznania tożsamości Innego – zdaniem Badaczki – sprzyja kształtowaniu się i utwierdzeniu własnej tożsamości, otwiera człowieka nie tylko na inną kulturę, ale też na nowy system wartości oraz duchową wspólnotę ich przeżywania:

³ Analizy te sytuuje w kontekście historiozoficznych i antropologicznych rozważań najbardziej znanych filozofów dialogu – Martina Bubera i Emmanuela Levinasa.

„Прадстаўнікі асобнай нацыі ўспрымаюць розныя праявы «іншага» скрозь прызму ўласнай культуры, традыцый і каштоўнасцей. Такім чынам, этнічны стэрэатып «іншага» пэўным чынам уплывае на фарміраванне менталнасці рэцыпіента, выступае своеасаблівым каталізатарам ідэнтычнасці» (s. 88).

Rozdział IV – *Światopogląd narodowy w świetle literatury (Нацыянальны светаногляд праз прызму літаратуры)* – poświęcony został problematyce aksjologicznej i filozoficznej, uobecniającej się na płaszczyźnie białoruskiej twórczości literackiej badanego okresu. Autorkę interesuje przede wszystkim to, w jaki sposób, za pomocą jakich narzędzi i w jakim zakresie białoruska literatura ukazuje egzystencjalne dylematy człowieka, świat wartości humanistycznych, złożoność psychologicznej, osobowościowej struktury jednostki i jej mentalność. W polu zainteresowań Mielnikawej pozostaje także wpływ wierzeń pogańskich na człowieka oraz archetyp domu rodzinnego, o którym pisze: „У сістэме беларускай нацыясофіі «родны кут» як знакавая этнічная і філасофская рэальнасць беларускага быцця паўстае істотным сэнсавым элементам, праз які раскрываюцца і нацыянальныя этычныя каштоўнасці» (s. 113).

Rozdział V – *Artystyczna historiozofia literatury białoruskiej (Мастаўкая гістарыясофія беларускай літаратуры)* – został poświęcony relacjom człowiek–historia. Na podstawie wybranych tekstów Maksima Hareckiego (m.in. *Za co? (За што?)*, *Dwie dusze (Дзве душы)*, *Komarowska kronika (Камароўская хроніка)*, *Żartobliwy Pisarewicz (Жартаўлівы Пісарэвіч)*, *Czerwone róże (Чырвоныя ружы)*) i Kuźmy Czornego (powieści *Ziemia (Зямля)*, *Poszukiwania przyszłości (Пошукі будучыні)*, *Droga Mleczna (Млечны шлях)*, *Wielki dzień (Вялікі дзень)*) Autorka podejmuje refleksję nad złożonością historycznego losu Białorusinów, zwracając szczególną uwagę na dramatyzm czasu i niestabilność sytuacji politycznej, społecznej i kulturowej lat 20. i 30. XX wieku: „Наша літаратура здолела адлюстравачь «праўду часу», драматызм жыцця ў новых абставінах, трагедыю сялянства, паказаць працэс нараджэння «новых людзей», непераборлівых ў маральных адносінах, дэфармацыю маралі» (182). Wiele miejsca poświęca także formowaniu się tzw. nowego człowieka rzuconego w wir nieustannych przemian, poszukującego własnego systemu wartości, nieustannie, nierzadko po omacku i swojego miejsca w nowej radzieckiej rzeczywistości.

Niezwykle interesująco przedstawia się ostatni, VI rozdział monografii – *Konsercja jednostki w literaturze białoruskiej (Канцэпцыя асобы ў беларускай літаратуры)*, w którym Mielnikawa zastanawia się nad sposobami kreacji postaci literackiej w twórczości białoruskich pisarzy, a także nad

zawartymi w analizowanych tekstach refleksjami natury ontologicznej: „У творчасці беларускіх празаікаў адлюстраваны гуманістычныя ідэі першых дзесяцігоддзяў XX стагоддзя: статус і значэнне чалавека, яго роля ў свеце, пошукі глыбінных асноў чалавека” (s. 191). Autorkę interesuje nie tylko to, co jednostkowe, indywidualne w sylwetkach psychologicznych bohaterów badanych tekstów, ale też to, co uniwersalne, wspólne: zamysł nad sensem świata, próba odpowiedzi na pytanie o cel istnienia, o miejsce człowieka w Boskim planie świata. Nie brakuje tu także odwołań do filozofii egzystencjalnej, tak przecież silnie obecnej w literaturze białoruskiej początku XX wieku, pogłębionej refleksji nad warunkami kształtowania się podmiotowości, ukierunkowania na prezentację postaw humanistycznych i moralnych.

W swojej pracy Andżela Mielinikawa wykorzystała bogatą literaturę źródłową i przedmiotową (łącznie 250 pozycji bibliograficznych). Obok najbardziej znaczących prac historycznoliterackich, socjologicznych, filozoficznych i kulturologicznych białoruskich badaczy (m.in. A. Adamowicz, I. Babkou, P. Wasiuczenka, I. Żuk, M. Muszynski, M. Tyczyna), odnajdujemy tu także publikacje naukowców polskich (K. Michalski, F. Ziejka, R. Radzik), niemieckich (H.-G. Gadamer, G.-B. Kohler), ukraińskich (S. Andrusiw, H. Bhabha, W. Budnyj, M. Żulinskij, P. Iwanyszyn) i rosyjskich (M. Bachtin, W. Toporow, M. Bierdiajew, J. Łotman, Ł. Arutiunow, A. Bajburin, W. Chaliziew). Skonfrontowanie ze sobą różnych perspektyw, sięgnięcie do odmiennych metodologii i teorii związanych z badanym zagadnieniem pozwoliło Autorce na jego wieloaspektowy ogląd, głębsze zrozumienie procesów związanych z formowaniem się białoruskiej myśli narodowej i ich interpretację.

Szczegółowa lektura recenzowanej monografii może męczyć wielością kontekstów, nadmierną częstotliwością odwoływania się do cytatów zbyt słabo osadzonych w dyskursie własnym. Jest to jednakże lektura niezwykle skondensowana, poruszająca fundamentalne problemy białoruskiej społeczności; lektura, która zmusza nas jednocześnie do sięgnięcia po teksty źródłowe, zweryfikowania za ich pomocą utartych sądów i przekonań – i w tym zawiera się jej wartość.

Beata Siwek
Katedra Literatury Ukraińskiej i Białoruskiej
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
beartkas@kul.lublin.pl